

Владо Стругар - ЦРНОГОРСКИ САБОР СРПСКЕ СЛОГЕ

Београд 1944. стр. 287

Академик др Владо Стругар је познати југословенски историчар. Својим стваралачким дјелом окренут је српском питању, Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, Југославији у Другом свјетском рату и смањивању шесточлане југословенске федерације на двочлану федерацију.

Српско питање је сагледавао у ширем контексту - кроз радове који у хронолошком смислу покривају вријеме трајања Југославије од 1918. године до њене трансформације 1992. године у данашњу Савезну Републику Југославију.

У посљедње вријеме српско питање сагледава, у методолошком смислу, на извјесно другачији начин. Оно постаје доминантно, премда је тема његовог интересовања и даље врло комплексна. То се запажа и кроз књигу ЦРНОГОРСКИ САБОР СРПСКЕ СЛОГЕ, која је управо изашла из штампе у Београду, у издању новог издавача АИЗ ДОСИЈЕ.

Наслов књиге може да завара и да упути на питања политичког дјеловања удружења организованих интелектуалаца и на њихове ставове садржане у документима организационог карактера, што је само мањи дио књиге и садршај из кога је изведен њен наслов. Тај дио књиге нема научни карактер, па га, као такав, и не третирам у овом критичком осврту. Штавише, мислим да је сувишан и непотребан.

Основни садржај књиге је у ствари расправа о историјским збивањима у Југославији и око њене - која трају од времена њеног оснивања 1918, па до актуелне југословенске кризе, која није само југословенска, већ европска и свјетска. То се веома добро види из првог дијела књиге, у коме се аутор дефинише према мноштву тематских блокова који творе јединствену цјелину. Навешћемо оне најсложеније: Југословенска држава на раскршћу Истока и Запада, Против окупаторско ратовање Срба одсудно за југословенску државу, Политичка и управна подијеленост Српства у Федеративној Југославији, Разједињујући учинак националног комунизма, Родољубиви потхват Српства за опстојаност Југославије, Достојанствен растанак Српства од комунизма условљен сврхом Југославије, Кобан западно-европски потпис права на разлаз република - чланица Југославије и дозив посредништва Савјета безбједности Уједињених нација, Српство у одбрамбеном рату против удружених војски Муслимана и Хрвата на подручју историјске Босне и Херцеговине, Повлачење југословенске војске из одцијепљених република - чланица, Католичко-германска досљедност у непријатељству а западно-европско и америчко обустављање историјског пријатељства према Српству и Југославији, Срби средишни и мноштвом људству најбројнији народ на Балкану, Очување имена Југославије у наслову заједничке државе Србије и Црне Горе, Предстојеће суочавање Српства са судом историје.

Дистанца са које посматра наведене теме, у ствари 80-так година живота Југославије, омогућава аутору да у неким поставкама пође и даље од сазнања, анализа и оцјена до којих је дошла југословенска историографија. У случајевима гдје је историјска дистанца краћа, сасвим мала, или је уопште нема - могућности анализа су веома отежане. Праве информације у којима се, можда, налази кључ југословенске кризе, добро су чуване и још увијек се налазе иза "седам брава", било да је ријеч о унутрашњем или спољњем субјекту. Утисак је да се данас много више "чују" вијести, него што их налазимо забиљежене у записима било које провенијенције.

Но, било да је дистанца мања или већа - фактографска основа књиге је тачно и коректно изведена. То се посебно односи на дно који прати трагичне догађаје "расплета" југословенске

кризе, у ствари нестојања југословенске државе - такозване друге Југославије. У том дијелу књига добија карактер прегледа који садржи све што је битно, а самим тим - ослобођена је сувишних детаља, иако је тешко разлучити што је то битно, а шта је то детаљ. Нема књиге у којој је тако прецизно изведен хронолошки сlijед догађаја у посљедње три-четири године, уз назнаку основних карактеристика - онако како их је аутор видио и у наслову поглавља апострофирао. У том смислу књига је права мала енциклопедија сасвим нових знања.

Академик Владо Стругар покреће и нека врло сложена питања која су најчешће историографски непокривена, или сасвим заобиђена. Први пут се, дакле, о њима размишља, па ваља очекивати да могу изазвати и супротстављена мишљења, па чак и оспоравања. Од тога историјска наука може да буде само на добитку. Узмимо, на примјер, Српство које се провлачи кроз читав студијски дио књиге. Па затим хришћанство и посљедице његовог раскола. Затим богумилство, муслиманство и начин како је изведено. Аутор запажа да су Срби увијек били окренути "мајци Русији", Хрвати - Ватикану и католичкој цркви, а Муслимани - исламу и Турској. Тај спољни фактор је спречавао међусобно зближавање иначе истог - хришћанског народа. Асоцијација се сама од себе намеће: на исти начин спољни фактор и данас усмјерава међусобну нетрпељивост и крвави сукоб у основи једног наода. Временом су, каже аутор, "српски" и "хрватски" муслимани постајали "муслимански" Срби, односно Хрвати. Данас је то исконструисано "бошњаштво" изведено из богумилства на исти начин како је то својевремено изводила аустроугарска монархија у намјери да затре српско име на просторима Босне и Херцеговине. На ову појаву је указао наш нобеловац, иначе доктор историјских наука, књижевник Иво Андрић, још 1923. године - у својој докторској дисертацији, коју је одбранно са одличном оцјеном у Грацу (Аустрија). Богумилство је, писао је тада Андрић, поникло у Бугарској. Под крај X вијека проширило се на Србију - гдје није успјело да се одржи. Прешло је затим у Босну - гдје је успјело да ухвати дубок корijen и да за дуго даје обиљежје земљи и народу. Умјело је да се прилагоди приликама у Босни и да тако постане народна религија. Супротстављајући се сталним настојањима Запада - да

појарми овај простор, богумили су објективно ослабили одбрамбену моћ земље која је као таква лакше пала под јарам истока, у ствари ислама, јер није била ни католичка, нити православна.

Ауторова разматрања о Македонији, о српском црногорству и црногорском српству, такође су оригинална и иду изнад досадашњих историографских сазнања. Најзад да кажемо да академик Стругар чак и визионарски предвиђа федерацију Муслиман и Хрвата - до чега је управо ових дана и дошло у Босни и Херцеговини, али је занемарио могућу ("антисрпску") акцију десетине хиљада српских интелектуалаца у Сарајеву, који такође ових дана оспоравају право босанским Србима, у ствари Републици Српској, да говоре и одлучују и у име њих. Бивши министар за науку у влади Србије др Жарко Папић у интервјуу за "Борбу" (6.IV 1994) каже "да су три националне странке у Босни и Херцеговини - без икаквог стварног легалитета - присвојиле монопол представљања три народа и постале ратне партије". То су националне партије на чијем су челу Мате Бобан (ХДЗ), Алија Изетбеговић (СДА) и др Радован Караџић (СДС). Бивши министар још каже да је српски сабор у Сарајеву предложио амандман на постојећи устав БиХ, који је Скупштина БиХ и усвојила - па су Срби у БиХ поново постали конститутивни народ, што би требало да значи равноправан са Муслиманима и Хрватима. Он, међутим, и не помиње да се управо тих дана заводи обавеза учења арапског језика у школама бивше југословенске републике Босне и Херцеговине и са којом намјером.

Из наведених примјера погрешно би било извести закључак да се историја понавља; у ствари - процеси још трају. На жалост, није на видiku њихов крај, не види се свијетло на крају тунела. Уосталом, мјерени дугим историјским ходом људског развитка, вјекови су - мањи од часова. Распад Југославије значно је сумрак југословенства као државно-националне свијести која се била усталила као надградња етно-националне припадности. Тако схваћено југословенство најбрже и најшире је захватило народе с најдужом и континуираном националном и државном традицијом. У насталом хаосу боље су се и брже сналазили они дјелови и народи без државне, па и националне традиције. Парадокс је да су они са државном традицијом дуго лутали у тра-

гању за рјешењем док су они други брзо правили своје националне државе. Можда и због тога југословенска криза - тако дуго траје.

Како смо већ истакли, академик др Влада Стругара највише занима судбина Српства, у ствари - историографски, а и политички речено - српско питање. Сазнања до којих је дошао у анализи и оцјени овога питања - имаће своје приврженике, али и опоненте. Можда ће највише бити оних који ће сматрати да је ово питање сасвим отворено за даље изучавање.

Зашто Српство хоће у царство небеско, од Косовског боја 1389. године и цара Лазара - па до наших дана? Да ли је Његош наговијестно одговор кад каже: "Сирак тужни, без иђе икога". Истина је да се на историјским раскришћима Српство заиста налазило усамљено. Српски патријарх др Гаврило Дожић косовском Видовдану додаје сарајевски Видовдан 1914. године. И тада је Српство било усамљено - без правога пријатеља "да саслуша (невољу) ка да би помога". Па и 1941. године Српство је било усамљено, а поготово 1991. године и све до данашњега дана. На то питање аутор ове књиге не даје одговор. Одговора нема ни у свеукупној српској и југословенској историографији, која је, иначе, хронолошки и регионално прилично испарцелисана.

Одговор на отворено питање можда треба тражити у међународном окружењу, како би се данас то рекло. Вратимо се Светоме Сави и његовој истини - да смо кућу саградили на сред пута који веже Исток и Запад, дакле, на путу високе фреквенције. И да трпимо посљедице тога рада. Задовољавали смо се сазнањем да смо свој дом мушки бранили. И да смо га, углавном, одбранили. И поред силних насртаја и дугог робовања - ипак смо остали тамо гдје смо одвајкада били. И остали смо своји на своме. Али - давно уочени проблеми остајали су без трајног рјешења. Можда су били вјековима и увећавани макар за онолико колико је био дробљен српски простор.

Значи ли то да тамо гдје није могло оружје, можда боље може дипломатија, којом смо се кроз историју мање користили. Многи - много знају о нама. Американци кажу да неће дозволити такозвану Велику Србију на Балкану, јер им је она

много велика за релативно мали Балкан. Тако је барем сада јасно да је Југославија разбијена и због тога што је превелика за мали балкански простор. Док они извана много знају о нама, ми сасвим мало знамо о њима и њиховим претензијама. Зашто су Руси непредвидиви када је ријеч о Балкану и нама на њему. Да ли је зашта увијек примаран британски интерес, а ако јесте - како он изгледа у овој фази југословенске кризе. Французе можемо посматрати и као иницијаторе европске заједнице, садашње Европске уније. Али питање остје без одговора - зашто Уједињена Европа зближава народе на западу, а руши уједињену Југославију, иако је она више од 70 година интегрисана у ту и такву Европу. Став Немачке и Ватикана, Аустрије и Италије - подвели би смо под давно исказану мудрост Вука Караџића - да у старом душманину не треба тражити новог пријатеља. Такозвани нови свјетски поредак, баш као онај који је у своје вријеме најављивао Трећи Рајх, заправо значи нови тотализаризам оних који се сада сматрају најмоћнијим на свијету.

Хтјели смо рећи да аутор ове књиге уочава изузетан значај спољњег фактора и његов утицај на Југославију и њену кризу, али га дубље не анализира. Отуда, чини нам се, међусобна веза унутрашњег и спољњег фактора није доведена сасвим до краја. Правим и потпуним одговором на ово питање можда се може доћи и до одговора на кључно питање аутора - судбина Српства у смислу његове будућности.

Да ли је Српство данас више угрожено него што је било раније? Евидентно је да је у глобалу увећано, без обзира на искушења кроз која је пролазило. Срби су и данас, како аутор закључује, "множином људства најбројнији народ на Балкану" (165). Иако се дробн његов географски простор, духовна веза свих Срба је јача него што је била до сада. Духовно јединство народа, историја нас учи, претходи сваком другом јединству. То су значајне одреднице за његову будућност.

Нико и напад на брзину није учинио оно што припада процесима дугог трајања. Убрзавања процеса понекад су успоравала основни ход и његов правац. Па и удаљавала циљ коме се тежило. Искуство нас је научило да сваки, макар и мањи притисак сам од себе је изазивао отпор. Днобе су увијек и свуда доносиле зло. И одлагале права рјешења. Днобама се не долази

до слоге, као што ни притисак не носи у себи договор. Мора се поћи у сусрет другом мишљењу са спремношћу на стваралачки и конструктиван дијалог. На тај начин се провјерава сопствена мисао и став. Можда и због нетолеранције спорније одмичемо у прихватљивим елаборацијама најсуптилнијих питања, како је, на примјер, и српско питање. И даље утисак је - Српство је у својој дугој историји имало неоспорно угледније и утицајније предводнике и политичаре - визионаре, него што их има данас. И много слабије противнике из породице "великих и малих" "ближних и даљих" непријатеља, него што их има данас. И ове чињенице мора узети у обзир свака разумна политика, јер је ријеч више о политици, него о науци.

У свим документима насталим у вријеме постојања самосталне и независне државе Црне Горе пише да се свеколики народ казивао православним и српским - својевољно. То су факта која се не могу спорити. По последњем попису становништва 1991. године - тај исти православни народ казује се да је 73 процента црногорски. Опет својевољно. Подаци из недавно објављених истраживања говоре да се 63% најпробранијих интелектуалаца казује да су Црногорци, 15,7% да су Срби, 1,3% да су Црногорци српског поријекла, А чак 8,3% се уопште не опредјељују по националној линији, ваљда сматрајући да ове категорије припадају прошлом, а не двадесет првом вијеку. Од те групе анкетираних 70,4% није страначки опредјељено, а 1,4% су либерали, у ствари такозвани "стопостотни" Црногорци, и 2,2% су народњаци у ствари национално опредјељени Срби. Ни ова документа се не могу спорити. Посебно је питање откуд овакве и оволике разлике, настале у релативно кратком времену.

Да ли можемо рећи да је у оба случаја ријеч о процесима који још трају, и које не треба нити убрзавати нити успоравати. "Трпељивост се од свакога у роду тражи", (193) - каже аутор, а ми смо са тиме сагласни.

Најзад да кажемо да аутор прави врло корисне термилошке кованице које су у актуелној кризи могле бити употребљиве у политичкој пропаганди: КАТОЛИЧКИ НАЦИОНАЛИЗАМ, што би требало да значи да оно што се дешавало у Хрватској и Словенији одудара од глобалног интернационализма

католичке цркве; КОМУНИСТИЧКИ НАЦИОНАЛИЗАМ, што такође одудара од сазнања да је сваки национализам антикомунистички; РАЗБИЈАЊЕ Југославије, а не РАСПАД - што подразумева снажан утицај спољњег фактора; ЈУГОСЛОВЕНСКИ РОДОЉУБИ међу Хрватима и Словенцима, а што упућује на снаге у тим регионима које су и сада за Југославију - "југославију не отписати као могући циљ изборања доброг облика једне вишенародне удружености" (200) - закључује аутор; ШЕСТОЧЛАНА ФЕДЕРАЦИЈА, што је сасвим прецизан назив за југославију које нема; СРПСТВО У ЈУГОСЛАВИЈИ, што наводи на основне мотиве Српства да очува Југославију да би "читаво српство постојало у једној држави" (201), итд.итд.

Књига ЦРНОГОРСКИ САБОР СРПСКЕ СЛОГЕ академика др Влада Стругара неоспорно доприноси оваквом промишљању југословенске кризе, па и српског питања, које је увијек било југословенско, европско и свјетско.

проф. др Зоран Лакић